

Mgr Monika Kubiak

Mgr Teresa Krzyżaniak

Bydgoszcz – CM UMK

POTRZEBY STUDENTÓW KONTRA NAPIĘTY PROGRAM NAUCZANIA, CZYLI PO CO KOMU NAUKOWA INFORMACJA MEDYCZNA?

Abstract

Considerations of the usefulness “science medical information” classes within medical studies, especially in the field of medicine, based on the experience of polish medical libraries, and above all – own experience from Medical Library Collegium Medicum Nicolaus Copernicus University. Theory versus practice, idea versus – not always nice, reality.

Streszczenie

Rozważania na temat przydatności zajęć z „naukowej informacji medycznej” w programie studiów medycznych, zwłaszcza na kierunku lekarskim, prowadzone na podstawie doświadczeń polskich bibliotek medycznych, a przede wszystkim doświadczeń własnych Biblioteki Medycznej Collegium Medicum UMK. Zderzenie teorii z praktyką, idei z – nie zawsze kolorową, rzeczywistością.

W Bibliotece Medycznej Collegium Medicum UMK, podobnie jak w pozostałych bibliotekach uniwersytetów medycznych od wielu lat prowadzimy różnego rodzaju szkolenia skierowane do rozmaitych grup użytkowników, poczynawszy od pracowników naukowych przez lekarzy praktyków i pacjentów, po studentów naszej Uczelni. Od dawna biblioteki akademickie, a zwłaszcza medyczne pozostają swoistym pośrednikiem pomiędzy czytelnikami a ogromem zgromadzonej i udostępnianej wiedzy, jednocześnie starając się zrozumieć i uwzględnić potrzeby swoich (jakby nie było specyficznych) użytkowników. Siłą rzeczy bibliotekarz staje się przewodnikiem i nawigatorem w świecie informacji. (7)

Rozmaitość owej informacji, jak i różne stopnie zaawansowania czytelników wymagają od bibliotekarzy akademickich elastyczności w sposobie kształcenia użytkowników, wśród których zdarzają się zarówno początkujący, jak i zaawansowani. Jednym ze sposobów przekazywania adekwatnej wiedzy i kształcenia świadomego użytkownika źródeł naukowych pozostaje naukowa informacja medyczna bądź podstawy informacji naukowej – zajęcia prowadzone przez bibliotekarzy ze studentami starszych roczników, w znaczący sposób rozwijające zagadnienia przysposobienia bibliotecznego prowadzonego na pierwszym roku studiów wszystkich kierunków.

Podstawowym celem naukowej informacji medycznej jest przygotowanie studenta do korzystania z wielorakich źródeł informacji naukowej, co powinno pomóc mu zarówno w procesie nauczania, jak i późniejszej pracy, a w części przypadków – w pisaniu pracy dyplomowej (9). Bowiem nawet perfekcyjne przygotowanie materiałów dydaktycznych i wszelkich dostępnych źródeł informacji naukowej, czy wspomoczenie najnowocześniejszymi technologiami nie zagwarantują optymalnego wykorzystania informacji przez użytkowników bez ich wcześniejszego przygotowania i edukacji (5).

Trudno powiedzieć, czy studenci uczelni medycznych już na wstępie cechują się wysokimi umiejętnościami w wyszukiwaniu i selekcji odpowiedniej informacji, jednak należy założyć, że niekoniecznie i będą potrzebowali nakierowania, wskazania nieznanym im technik i możliwości. Stąd istotne znaczenie zajęć związanych z prowadzoną na uczelniach naukową informacją medyczną. Generalnie za naukową informację medyczną uważa się wszelką działalność polegającą na gromadzeniu i jak najszybszym udostępnianiu informacji o najnowszych badaniach naukowych w dziedzinie szeroko pojętej medycyny oraz ich wynikach, a także o najciekawszych przypadkach klinicznych opisanych w bieżącej literaturze fachowej oraz rozpowszechnionych za pomocą innych środków przekazu skierowanych do użytkownika wykazującego określone potrzeby (3), acz w praktyce program podobnych zajęć realizuje koncepcję „information literacy”, czyli dostarczenia wiedzy i umiejętności w zakresie wyszukiwania informacji, jej krytycznej oceny oraz efektywnego wykorzystania (2).

Zarys programu nauczania z naukowej informacji medycznej (czy też szerzej – podstaw informacji naukowej) zatwierdzono na XVII Konferencji Bibliotek Medycznych w Poznaniu w 1998 roku, jednak przez lata, z uwagi na rozwój technologii i samych źródeł informacji, treści programowe uległy znaczącej zmianie. Dlatego też w 2005 roku podczas narady Kolegium Dyrektorów Bibliotek Medycznych powołano zespół ds. standaryzacji kształcenia użytkowników. Z czasem propozycje standardów nauczania opracowali bibliotekarze z Biblioteki Głównej Akademii Medycznej w Gdańsku, przedstawiając je w 2006 roku na XXV Konferencji Problemowej Bibliotek Medycznych w Lublinie.

Przede wszystkim oparto je na Seven Pillars of Information Literacy (standardy opracowane w 1999 roku w Wielkiej Brytanii), Information Literacy Competency Stan-

dards for Higher Education (standardy amerykańskie z 2000 roku) oraz Australian and New Zealand Information Literacy Framework (standardy australijskie z 2004 roku). W założeniu użytkownik po ukończeniu szkolenia powinien spełniać cztery podstawowe standardy: znać swoje potrzeby w zakresie korzystania z informacji medycznej i umieć je sprecyzować; potrafić dotrzeć do potrzebnej informacji i ją pozyskać (w tym znać i rozróżniać źródła informacji, wybrać źródła odpowiednie dla swoich potrzeb, potrafić je zlokalizować i wykorzystać je w praktyce, skutecznie pozyskiwać potrzebne informacje, zapisywać je i nimi zarządzać oraz weryfikować sposoby wyszukiwania); umieć krytycznie ocenić uzyskane informacje, jak również wykorzystać wybrane informacje do tworzenia nowej wiedzy (1).

Korzystając z propozycji standardów, bibliotekarze medyczni prowadzący zajęcia z naukowej informacji medycznej na większości uczelni medycznych (choć w różnym zakresie, liczbie godzin i kierunkach) koncentrują się właśnie na uczeniu studentów określania własnych potrzeb, poznawania zasobów informacyjnych danej Uczelni (i biblioteki), nabyciu umiejętności pełnego, fachowego i efektywnego wyszukiwania informacji oraz jej krytycznej oceny, wykorzystaniu wiedzy informacyjną w procesie uczenia się i pisania pracy dyplomowej i naukowej, jak i poznaniu prawnych i etycznych aspektów wykorzystywania informacji (9).

W programie nauczania, również w Collegium Medicum UMK najczęściej pojawiają się: definicje podstawowych pojęć jak informacja naukowa, dokument, bibliografia, czy bazy danych; rodzaje źródeł informacji; medyczne słowniki haseł przedmiotowych, nowe formy działalności informacyjnej (alerty, RSS, media społecznościowe), źródła elektroniczne (katalogi drukowane i on-line, katalogi centralne Biblioteki Narodowej, bazy bibliograficzno-abstraktowej – przede wszystkim Polska Bibliografia Lekarska oraz Medline), rozmaite bazy pełnotekstowe, techniki wyszukiwania informacji w bazach bibliograficznych i pełnotekstowych (słowa kluczowe i hasła przedmiotowe), podstawy Evidence Based Medicine, wyszukiwanie informacji otwartej w sieci internetowej (wyszukiwarki naukowe, biblioteki cyfrowe i repozytoria), tzw. ukryty internet oraz metody i narzędzia oceny jakości źródeł i dorobku naukowego.

W 2003 roku Barbara Niedźwiedzka z Krakowa przeprowadziła szerzej zakrojone badanie dotyczące kształcenia użytkowników w zakresie umiejętności informacyjnych w polskich bibliotekach medycznych, między innymi po to, by przekonać się, czy nasze formy kształcenia odpowiadają europejskim. Okazało się, że w Polsce istnieje ogromne zróżnicowanie, zarówno co do samego programu naukowej informacji medycznej (mimo wypracowania pewnych standardów), jak i umiejscowienia w programie studiów, czy obligatoryjności zajęć (11).

Podobne badania podjęto w Lublinie na początku 2006 roku, opracowując ankietę dotyczącą realizacji programu nauczania z podstaw informacji naukowej w poszczególnych bibliotekach medycznych. Wyniki były niezwykle zbieżne – wciąż dochodziło

do ogromnych różnic w podstawie programowej, lokalizacji zajęć w programie studiów oraz ich ewentualnej obowiązkowości (11).

W większości uczelni medycznych organizowano zajęcia z naukowej informacji medycznej na wydziałach farmaceutycznych i nauk o zdrowiu, choć wymiar tych zajęć był niezwykle zróżnicowany. Co dziwniejsze, to wydziały lekarskie były traktowane po macoszemu i jedynie nieliczne ośrodki akademickie prowadziły na nich szkolenia z podstaw informacji medycznej. O wiele częściej organizowano dodatkowe, nie objęte programem nauczania szkolenia z informacji naukowej dla rozmaitych grup zainteresowanych studentów, np. dla członków kół i towarzystw naukowych (5). Na Uniwersytecie Medycznym we Wrocławiu również bardzo długo oferowano jedynie szkolenia „na życzenie zainteresowanych”, prowadzone głównie dla studenckich kół naukowych (wedle zgłoszeń opiekunów grup), a naukowa informacja medyczna nie figurowała w programach studiów na żadnym kierunku i roku (9).

Na podstawie ankiety opracowanej przez Uniwersytet Medyczny w Lublinie można było wysnuć wniosek, że zajęcia z podstaw informacji medycznej na wydziale lekarskim prowadziły jedynie trzy biblioteki, w bardzo zróżnicowanym wymiarze czasowym – od 2 do 20 godzin oraz na różnych latach studiów (od 1 do 6), wykorzystując formy wykładu z wizualizacją, ćwiczenia przy komputerze oraz nauczanie na odległość (e-learning).

Nieco lepiej sytuacja miała się w przypadku wydziału nauk o zdrowiu, na którym szkolenia z naukowej informacji medycznej prowadziło 6 bibliotek, w tym 5 jako zajęcia obowiązkowe, od 2 do 30 godzin i na różnych latach, z wykorzystaniem wykładu z wizualizacją i ćwiczeń przy komputerze.

Z kolei na wydziale farmaceutycznym podobne zajęcia oferowało najwięcej, bo 7 ankietowanych bibliotek, także w różnym wymiarze czasu (od 3 do 20 godzin), przeważnie na V roku studiów, także stosując przede wszystkim wykład z wizualizacją i praktyczne ćwiczenia przy komputerze. Przykładowo na Uniwersytecie Medycznym w Warszawie oraz Uniwersytecie Medycznym w Gdańsku podstawy naukowej informacji medycznej i farmaceutycznej realizowano dla studentów trzeciego roku Wydziału Farmaceutycznego i studentów pierwszego roku kierunku analityka medyczna (1, 12).

Co ciekawe, niemal wszystkie uczelnie owym czasie (2006 rok) wprowadziły zagadnienia naukowej informacji medycznej do programów studiów doktoranckich, najczęściej w wymiarze 10-godzinny (5). Oprócz Poznania niezwykle podobny program na studiach doktoranckich realizowały Gdańsk, Bydgoszcz, Kraków, Warszawa, Lublin i Wrocław, w tym Gdańsk i Lublin jako pierwsze ośrodki – on-line. Należy zauważyć, że doktoranci miewają inne potrzeby w zakresie naukowej informacji medycznej niż studenci - nie interesuje ich już wiedza podręcznikowa, lecz śledzenie bieżącego piśmiennictwa światowego, metodyka poszukiwań bibliograficznych, serwisy informa-

cyjne, uzyskanie dostępu do pełnych tekstów, znajomość zasad edytorstwa naukowego, problem plagiatów i prawa autorskiego (2).

W podsumowaniu ankiety z 2006 roku zadziwiał brak szkoleń dla studentów wydziału lekarskiego w wielu ośrodkach, jako że to przyszli lekarze powinni być świadomi jak najszerzego dostępu do elektronicznych źródeł informacji, prawdopodobnie najbogatszych właśnie w dziedzinie medycyny. Można było się obawiać, że niejednolity program kształcenia studentów uczelni medycznych w zakresie naukowej informacji medycznej na kierunku lekarskim w przyszłości poskutkuje nierównomiernym rozwojem umiejętności informacyjnych przyszłych lekarzy (11).

Dobrzy byliby, gdyby zajęcia z naukowej informacji medycznej były obligatoryjne nie tylko dla piszących prace magisterskie studentów wydziałów farmaceutycznych, czy przygotowujących prace licencjackie i magisterskie studentów wydziałów nauk o zdrowiu, ale i studentów wydziałów lekarskich, przygotowujących się do opracowywania tekstów naukowych, nie wspominając o konieczności doksztalcania z diagnoz lekarskich.

A w jaki sposób program nauczania z naukowej informacji medycznej kształtował się w Bibliotece Akademii Medycznej w Bydgoszczy, obecnie Collegium Medicum UMK? Początkowo także organizowano szkolenia tylko na życzenie zainteresowanych grup, lecz z czasem wpisano zajęcia do podstawy programowej wszystkich trzech wydziałów, w bardzo różnym wymiarze godzin i na różnych latach studiów, co obrazuje poniższa tabela.

	Wydział Lekarski V rok		Wydział Farmaceutyczny V rok (analityka)		Wydział Nauk o Zdrowiu III rok (pielęgniarstwo)	
	Osób	Godzin	Osób	Godzin	Osób	Godzin
2002-2003	204	90	26	6	58	8
2003-2004	133	60	23	6	10	8
2004-2005	117	50	30	6		
2005-2006	132	60	29	12		
2006-2007	135	60	35	16		
2007-2008	135	60	87	16		
2008-2009	123	70	47	12		
2009-2010	168 14 (English Division)	70 8	69	12		

2010-2011	156 10 (English Division)	70 8	22	16		
2011-2012	141 16 (English Division)	70 8	69	12		
2012-2013	154 14 (English Division)	70 8	69	12		
2013-2014	200 12 (English Division)	90 8	81	10		
2014-2015	191 20 (English Division)	80 8	73	10		
2015-2016	154 11 (English Division)	70 8	69	16		
2016-2017			73	16		

Jeśli chodzi o studia doktoranckie, stopniowo zwiększała się oferta edukacyjna dla I roku, na samym początku obejmując jedynie Wydział Lekarski, by z czasem objąć studia doktoranckie na Wydziale Nauk o Zdrowiu oraz Wydziale Farmaceutycznym, przy czym na dwóch wydziałach prowadzono dwa przedmioty: źródła informacji w biomedycynie (na pierwszym roku) oraz zasady przygotowywania i publikacji pracy naukowej (na trzecim roku) w wymiarze 8 godzin każdy. W roku akademickim 2002-2003 wykwalifikowani pracownicy Biblioteki Medycznej przeszkolili 47 doktorantów Wydziału Lekarskiego (16 godzin), w roku 2003-2004 – 23, w roku 2004-2005 – 16, w roku 2005-2006 – 38, w roku 2006-2007 – 23, w roku 2007-2008 – 35, w roku 2008-2009 – 20, w roku 2009-2010 – 26, w roku 2010-2011 – 23, w roku 2011-2012 – 32, w roku 2012-2013 – 16. Z rokiem akademickim 2013-2014 wprowadzono naukową informację medyczną również na Wydziale Nauk o Zdrowiu, ogółem przeprowadzając zajęcia na obu wydziałach dla 57 studentów (a także dla 40 studentów z zasad przygotowywania i publikowania pracy naukowej). W roku 2014-2015 było tychże studentów 47 (plus 15 z drugiego przedmiotu), niemal identycznie w roku kolejnym, natomiast rok akademicki 2015-2016 wprowadził źródła informacji w biomedycynie również dla doktorantów Wydziału Farmaceutycznego, prowadząc zajęcia dla 145 studentów z trzech wydziałów oraz 26 z drugiego przedmiotu.

O ile liczba studentów studiów doktoranckich rośnie z każdym rokiem, a studentów V roku analityki medycznej pozostaje na stałym poziomie, w ubiegłym roku, ku zdumieniu prowadzących zajęcia, w Collegium Medicum UMK zrezygnowano z naukowej informacji medycznej w podstawie nauczania na Wydziale Lekarskim. Wydaje się to tym dziwniejsze, że nieco wcześniej Samorząd Studencki postulował o przeniesienie zajęć na wcześniejszy niż V rok, doskonale rozumiejąc znaczenie i wartość nabywa-

nia praktycznych umiejętności wyszukiwania właściwych informacji w medycynie. Jednak zamiast pojawić się wcześniej, przedmiot „naukowa informacja medyczna” w tajemniczy sposób zniknął z programu, co być może przysporzyło bibliotekarzom medycznym więcej czasu na inne kwestie, ale z pewnością nie pozostanie bez konsekwencji dla przyszłych medyków.

Równie zdumiewający pozostaje fakt nie uwzględniania od dłuższego czasu podstaw informacji naukowej na Wydziale Nauk o Zdrowiu, podczas gdy studenci pielęgniarstwa, ratownictwa medycznego, dietetyki czy kosmetologii stanowią największą grupę użytkowników korzystających z najpopularniejszej polskiej bazy medycznej – Polskiej Bibliografii Lekarskiej i – niestety, borykających się ze sporymi problemami w jej użytkowaniu. Bibliotekarze chętnie służą konsultacjami indywidualnymi i wspomogieniem przy wyszukiwaniu adekwatnej informacji, niemniej znacznie korzystniejsze byłoby wprowadzenie naukowej informacji naukowej i to jak najszybciej, najlepiej na początku studiów. Chociaż nie zaszkodziłoby objęcie programowymi szkoleniami i studentów wyższych lat, zwłaszcza piszących prace licencjackie i magisterskie, aby ułatwić im pracę naukową, ośwoić ze źródłami informacji naukowej i umożliwić poszukiwania bibliograficzne na własną rękę (8).

W dzisiejszych czasach od studenta wymaga się nie tylko wiedzy jako takiej, ale także krytycznego myślenia, umiejętności odpowiedniego wyszukiwania, oceny źródeł informacji i zarządzania samą informacją. Nie wystarczy samo odnalezienie poszukiwanej informacji, zwłaszcza pośród ogromu tej wytwarzanej i udostępnianej w internecie, nie zawsze wiarygodnej, nie podlegającej ocenie merytorycznej, czy, mówiąc kolokwialnie – nie najwyższej jakości (12).

Niewątpliwie przeszkolony student lepiej niż inni użytkownicy wykorzysta zasoby biblioteczne (zarówno bazy bibliograficzne, jak i pełne teksty), krytycznie oceni wartość źródeł naukowych i nie zadowolony się przypadkowymi informacjami przekazywanymi przez popularne wyszukiwarki, takie jak np. Google. Ponadto raz przeszkolony po wielokroć zastosuje nabyte umiejętności w przyszłym życiu zawodowym i naukowym.

Dlatego wydaje się uzasadnione, iż podstawy informacji medycznej powinny objąć studentów wszystkich wydziałów uczelni medycznych (2).

Niestety – nie zawsze obejmują.

Bibliografia

[1] Grygorowicz Anna, Kraszevska Elżbieta. Propozycje standardów w zakresie edukacji użytkowników polskich bibliotek medycznych. *Ann. Acad. Med Gedan.* 2007 Nr 37 s. 167-173.

[2] Grzędzielewska Ewa, Hajduk Roma, Stebner Iwona, Piotrowicz Aniela. Działalność dydaktyczna prowadzona przez Bibliotekę Akademii Medycznej w Poznaniu. *Forum Bibliotek Medycznych* 2009 vol. 2 nr 1, s. 242-246.

[3] Naukowa informacja medyczna. Materiały dydaktyczne dla doktorantów. *Forum Bibliotek Medycznych* 2011 4/2 (8), s. 335-433.

[4] Niedźwiedzka Barbara. Kształcenie w zakresie umiejętności informacyjnych związanych z odszukiwaniem i korzystaniem z informacji naukowej w akademiach medycznych w Polsce, na tle innych krajów. *Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej* 2004, T. 12, no. 1, s. 19-27.

[5] Piotrowicz Aniela. Naukowa informacja medyczna dla doktorantów i lekarzy. *Forum Bibliotek Medycznych* 2010 3/1 (5), s. 194-198.

[6] Piotrowicz Aniela., Grądzielewska Ewa. Zróżnicowanie propozycji programowych w zakresie dydaktyki prowadzonej przez biblioteki uczelni medycznych dla różnych grup użytkowników. W: XVII Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych „Dydaktyczne funkcje biblioteki głównej akademii medycznej z uwzględnieniem wykorzystania technik informatycznych”. Poznań, 3-5 czerwca 1998. Poznań 1998 s. 65-71.

[7] Przyłuska Jolanta. Efektywność wykorzystywania źródeł informacji naukowej a potrzeby edukacyjne użytkowników. 25. Jubileuszowa Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia. Lublin-Kazimierz Dolny, 12-14 czerwca 2006.

[8] Rogowska Edyta, Budek Dagmara. Formy szkolenia użytkowników informacji w Bibliotece Głównej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie. 25. Jubileuszowa Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia. Lublin-Kazimierz Dolny, 12-14 czerwca 2006.

[9] Sławińska Renata, Trzcianowska-Grzywacz Teresa. Zajęcia z naukowej informacji medycznej w ocenie studentów i prowadzących - z doświadczeń Biblioteki Akademii Medycznej we Wrocławiu. 25. Jubileuszowa Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia. Lublin-Kazimierz Dolny, 12-14 czerwca 2006.

[10] Swoboda Izabela. Źródła naukowej informacji medycznej. W: Studia z informacji naukowej i dyscyplin pokrewnych. Prace dedykowane Profesor Barbarze Stefaniak. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007 s. 262-282.

[11] Turczyńska Ewa, Birska Renata. Analiza ankiety na temat kształcenia użytkowników polskich bibliotek medycznych. 25. Jubileuszowa Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia. Lublin-Kazimierz Dolny, 12-14 czerwca 2006.

[12] Utrata Irmina. Edukacja biblioteczno-informacyjna użytkowników bibliotek akademickich. 25. Jubileuszowa Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia. Lublin-Kazimierz Dolny, 12-14 czerwca 2006.